

Михайло Зубрицький

ЗІБРАНІ ТВОРИ І МАТЕРІАЛИ

The Petro Jacyk Program for the Study of Modern Ukrainian History and Society
Institute of Historical Research, Ivan Franko National University of Lviv
Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta
Institute of Ethnography, Academy of Sciences of Ukraine
Shevchenko Scientific Society in Canada
Shevchenko Scientific Society in Lviv

MYKHAILO ZUBRYTS'KYI
COLLECTED WORKS AND MATERIALS

Volume 1: Scholarly Works

Lviv
Litopys
2013

Програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцика
Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка

Канадський Інститут українських студій Університету Альберти

Інститут народознавства НАН України

Наукове товариство імені Шевченка в Канаді

Наукове товариство імені Шевченка у Львові

МИХАЙЛО ЗУБРИЦЬКИЙ

ЗІБРАНІ ТВОРИ І МАТЕРІАЛИ У ТРЬОХ ТОМАХ

Том 1: Наукові праці

Львів
Літопис
2013



М. Г. Герасимович

ОТЕЦЬ МИХАЙЛО ЗУБРИЦЬКИЙ: НЕСТОР УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Як переконливо стверджував Джон Армстронг, зброєю українського національного руху була наука – передовсім солідні томи *Історії* Грушевського і пізніша *Українська загальна енциклопедія*¹. Та наукова продукція мусила бути бездоганної якості, щоб здобути визнання у тісному світі академічної науки ХІХ – початку ХХ століття. Національні пріоритети науки у ХІХ столітті і дослідження народної культури та мови скріплювали національні рухи, а також національні держави (там, де ці держави існували). Роль наукової діяльності в українському національному русі спричинила вельми промовистий обмін думками між двома колишніми учнями Дрогобицької гімназії у 70-х роках ХІХ століття – Михайлом Зубрицьким та Іваном Франком.

На 1905 рік Зубрицький здобув визнання як видатний науковець – 20 липня 1904 року він став дійсним членом Наукового Товариства Шевченка у Львові. Впродовж першого десятиліття нового сторіччя парох Мшанця заповнював сторінки *Записок НТШ* численними статтями і публікаціями джерел з української історії, етнографії та фольклору. Особливу увагу він зосереджував на збиранні та описуванні – заняттях першорядного значення у той час, коли дослідження регіональної та етнографічної історії досягли великих здобутків. Та поки Зубрицький дописував до наукових журналів, він був активний у громадському і політичному житті українців. Навіть пишучи з курорту в Карлсбаді зауваги про роль науки, невтомний організатор національного руху Зубрицький висловився з приводу потреби мати на курорті свого руського² лікаря для українських клієнтів закладу³. Стрижневим складником візії Зубрицького було те, що інтелігенцію

¹ John A. Armstrong, “Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness”, in Peter Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslaw Pelenski and Gleb N. Žekulin, ed. *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter* (Edmonton: CIUS Press, 1992), pp. 128–130. Ознакою належності до інтелігенції у міжвоєнній Західній Україні вважалось володіння тритомником *Української загальної енциклопедії* (Львів, 1930–1934).

² Тут і далі вживаємо слова *руський* і *русин* як самоназву підавстрійських українців ХІХ та початку ХХ століть.

³ “Карльсбад”, *Діло*, 1905, ч. 119, 28 травня/10 червня.

від народу відділяв якийсь незримий китайський мур, а здолати цю перешкоду інтелігенція могла лише працюючи серед народу. Через декілька років, збираючи експонати для музею етнографії у Базелі, Зубрицький наполягав на тому, що представники інтелігенції мали і собі піти за його прикладом, щоб поліпшити економічне становище селянства і популяризувати українські справи для світової публічної думки⁴. Як польовий дослідник і збирач етнографічних та фольклорних матеріалів й одночасно парох, що прагнув модернізувати свою паству, Зубрицький постійно діяв на межі традиційного і модерного світів.

Саме в Карлсбаді Зубрицький узявся за перо, щоб обґрунтувати вагомість наукової праці для української справи⁵. Відстоюючи наукову діяльність, він наполягав, що закликати треба не до “науки для науки”, а до “науки для життя.” Зубрицький написав відповіді на низку статей із часописів *Свободи* та *Діла*, автори яких сумнівались, чи варто русинам розпорозувати свої обмежені ресурси на наукову роботу замість того, щоб витратити їх на нагальніші проекти написання підручників і поліпшення матеріального та суспільного становища мас. Низка голосів, до яких належав, наприклад В’ячеслав Будзиновський, наполягала навіть на тому, що жоден русин не читатиме тогочасних наукових книжок. Зубрицький змальовував наукову діяльність як властиву всім “цивілізованим народам”, і стверджував, що галицькі русини є останніми серед тих, хто за цю діяльність взявся. Він окреслив дві основні цілі наукової роботи: перша полягала в тому, щоб передати “нашому народові” досягнення світової наукової думки; друга – у тому, щоб вивчати народні маси. Зубрицький спрямував свій піетет на Наукове Товариство Шевченка – саме його від часу прибуття професора Михайла Грушевського він вважав носієм зразка першорядної науки. Критика Зубрицького торкнулася журналістів, які, на його думку, не спромоглися висвітлити значних досягнень русько-українського руху. Під цим оглядом він протиставив їх русофілам, яким вдалося пояснити значення своєї доволі бідної наукової роботи широким масам. Відтак він вказав на досягнення Івана Наумовича, русофільського лідера 70–80-х років XIX століття, який спромігся переконати своїх послідовників у тому, що робота, яку провадили чільні наукові установи, приносила користь національній справі. Зубрицький особливо наголошував на значенні наукової роботи з дослідження життя мас, оскільки плоди саме таких досліджень найлегше було б популяризувати.

Зубрицький мав готове пояснення того, як його пропозиції щодо збирання етнографічної інформації можуть здійснювати соціально корисну функцію – у процесі збирання етнографічних матеріалів, науковці створюватимуть невичерпне джерело інформації для політиків, економістів, а навіть священників. Михайло

⁴ “Етнографічний музей в Базелю в Швайцарії і мої з ним зносини”, *Діло*, 1912, ч. 224, 22 вересня / 5 жовтня, с. 6.

⁵ “Становище руської журналістики супротив наукової роботи в ‘Наук. Товаристві ім. Шевченка’”, *Літературно-Науковий Вістник*, 1905, т. 31, кн. 2, с. 70–81.

Зубрицький стверджував, що велика кількість інтелігентів, попри походження з “мужицтва”, не принесли з собою розуміння народих мас. На думку автора, знання здобуте з етнографічних досліджень, мало стати підґрунтям для відродження “народної справи”, тобто справи водночас національної і “людової” (виходячи з термінології народовців, що уживала “народне” для двох значень).

Коментарі Зубрицького спровокували відповідь Івана Франка, який продемонстрував, що сільський парох і міський інтелектуал по-різному розуміють вагу наукової роботи. Відповідь вийшла з-під пера людини, яка загалом схвально відгукувалась про наукову діяльність Зубрицького і його старання щодо збирання усної історії та оповідей своїх парафіян, щоб виявити настанови і народні візії, що інакше могли б пропасти⁶. Тепер Франко пропагував зосереджуватись на розумінні чистої науки. Він прагнув пояснити, що винесення наукових досягнень в маси не є метою Товариства Шевченка. Крім цього, він стверджував, що дослідження побуту українського народу повинно мати серед ширших інтересів Товариства лише обмежену вагу. Відтак Франко ґрунтовно пояснив, що збирання діалектологічних матеріалів провадилося не для того, щоб зберегти діалекти, або наблизити освічені прошарки до їхніх носіїв. За аналогією, збирання землеробських знарядь не було способом збереження застарілих форм сільськогосподарської техніки. Захищаючи науку заради науки, в практиці Франко аж ніяк не відокремлював її від національного кредо. Він заперечував утилітарність світогляду Зубрицького, однак підтримував не менш практичну користь для української нації. Тоді як Зубрицький далі послуговувався термінами “наш народ” і “народна справа”, дуже нечіткими з огляду на стосунок між простолюдом і національною спільнотою, Франко перейшов до терміна “нація”. Обґрунтовуючи підтримку “люксусової” науки, він стверджував, що лише через науку українська нація зможе долучити свій голос до хору просвітлених націй. Фактично, Франко стверджував, що для українців наука є шляхом до міжнародної спільноти культурних націй. Однак аж ніяк не відокремлюючи науку від утилітарної вигоди, Франко розумів науковий світогляд – світогляд, що роздумує і зосереджується на речах абстрактних – як повчальний і надихаючий досвід. Тоді як Зубрицький у науковій діяльності вбачав засіб піднесення мас, для Франка вона була можливістю підняти націю через піднесення її еліти.

Пишучи про стосунок інтелігенції до національної роботи, Зубрицький скаржився на негативні настрої львівської еліти, чий “квас” отруював “народну справу”. Але говорячи про наукову працю, він фактично закликав визнати віддаленого від Львова науковця, який збирав матеріали безпосередньо у простих людей⁷.

⁶ Іван Франко, “Bel parlar gentile”, *Зібрання творів: у п'ятдесяти томах*, т. 37 (Київ: Наукова думка, 1976), с. 10. Перше видання у: *Літературно-Науковий Вістник*, 1906, т. 32, кн. 2, с. 284–296.

⁷ Франкове бачення Зубрицького як провінціала, див. лист Франка до Зубрицького: Іван Франко, *Зібрання творів*, т. 50 (Київ, 1986), с. 261–262 (23 січня 1905 р.).

Він стверджував, що етнографічні матеріали збирають усі цивілізовані народи, а заняття це дає змогу досліджувати минуле там, де про нього не існує письмових джерел. Але доводячи потребу таких досліджень, він насправді обґрунтовував своє наукове кредо: “Навіть не один чоловік, запханий десь у якийсь глухий кут, маючи який такий наклін і хист до наукової праці, намагався-б і сам узяти участь у тій роботі, а се певно не принесло би нам ніякої шкоди”⁸. Здала від інституційної бази НТШ Зубрицький підтримував таку модель, що збільшила б кількість його послідовників і ствердила цінність його діяльності. Він не став на модернішу стежку Франка, за якою наука сама собою могла б нести користь українській нації, що мала бути рівною великим націям світу. Замість цього отець Зубрицький мусив і далі працювати серед селян, на великій відстані від тих модернізаційних тенденцій та явищ, з якими хотів ознайомити тих селян. Дистанціювання від піддослідних не могло бути дієвою стратегією для пароха, що мусив збирати матеріали для досліджень від парафіян, яким прагнув служити.

Становлення науковця-пароха

Михайло Зубрицький володів двома якостями, що дозволили йому досконало практикувати ту наукову роботу, якій він присвятив більшу частину життя⁹. По-перше, він був вихідцем з бойківського села Кіндратова і ця обставина подарувала йому глибоке знайомство зі світом і звичаями, що їх він прагнув задокументувати й аналізувати. По-друге, він відзначався великою відданістю до освіти і пройшов довгу й тернисту дорогу від вивчення абетки в селі без школи до викладових заль Львівського університету, що назавжди прив’язали його до світу науки. Хоча церковна кар’єра не була його першим бажанням, однак вона дала йому майданчик для досліджень, що здобув для нього і його парафії у Мшанці славу між українськими науковцями і в Галичині, і поза нею. На щастя, цей Нестор українського сільського життя також залишив багато коментарів

⁸ “Становище руської журналістики супротив наукової роботи в ‘Наук. Товаристві ім. Шевченка’”, с. 74.

⁹ Численні з його творів згадуються у примітках до статті Григорія Дем’яна “Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького”, *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка* (далі – *Записки НТШ*), 1992, т. 223, с. 172–196. Г. Дем’ян уклав бібліографію творів Зубрицького (343 найменування), яку для публікації у другому томі цієї збірки редагує Василь Сокіл. Щодо біографії Зубрицького, див. Роман Горак, “Феномен сільського священика”, *Дзвін*, 2001, ч. 9, с. 117–129. Див. також матеріали на пошану Зубрицького у збірці *Бойківщина. Історія та сучасність. Матеріали історико-народознавчої конференції “Минуле і сучасне Бойківщини”*, яка відбулася у м. Самборі 6 березня 1996 року з нагоди 140-річчя від дня народження Михайла Зубрицького (Львів: Видавництво “ФІРА-люкс,” 1996), с. 1–9. Твори Зубрицького часто цитовано у: Андрій Заярнюк, *Ідіоми емансипації: “Визвольні” проекти і галицьке село у середині XIX століття* (Київ: Критика, 2007).

з приводу власного формування і поглядів, а це дає нам змогу простежити за його інтелектуальним і науковим розвитком¹⁰.

¹⁰ Автобіографію можна знайти в колекції Василя Щурата у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України), фонд 206, папка 27, спр. 122 (30 арк.); до публікації у другому томі цього видання її підготував Василь Сокіл. Номери сторінок вказані в тексті до рукопису. Значна кількість матеріалу, що стосується ранніх років життя Зубрицького, і навіть уривки, містяться в опублікованій версії його спогадів, що називається “Ліси і пасовиська” (Спомини)”, *Літературно-Науковий Вісник*, 1910, т. 52, с. 503–513. За додатковою інформацією щодо прибуття о. Зубрицького у Мшанець, див. вступ до: Михайло Зубрицький, “Село Мшанець Старосамбірського повіту: Матеріяли до історії галицького села”, *Записки НТШ*, 1906, т. 70, кн. 2, с. 114–167. Більшу частину його щоденника з 1914–1916 років опубліковано у: Г. В. Дем’ян і Л. Д. Канцедал, “Михайло Зубрицький і його словенський щоденник”, *Питання текстології: Дожовтнева та радянська література. Збірник наукових праць* (Київ: Наукова думка, 1989), с. 209–244. Уривок від 23 травня 1916 року опубліковано на с. 588–592 у: Г. Дем’ян, “Національно-державницьке спрямування діяльності Михайла Зубрицького”, *Визвольний шлях*, 50 (Лондон, 1997), ч. 4, с. 587–595; ч. 5, с. 481–495. У цій статті також містяться нотатки Зубрицького від 6 листопада до 21 грудня 1918 року. П’ятнадцять з його листів до Івана Франка опублікував Роман Горак: “Листи Михайла Зубрицького до Івана Франка”, *Науковий Вісник Музею Івана Франка у Львові*, т. 4 (Львів: Каменяр, 2004), с. 286–307. Шість листів Франка до Зубрицького опублікували О. Дей та М. Мороз у: *Українське літературознавство*, вип. 1 (Львів, 1966), с. 147–150, а також у п’ятдесятитомнику творів Франка: *Зібрання творів*, т. 50 (Київ: Наукова думка, 1986), с. 216–217 (7 листопада 1902 р.), с. 217–218 (27–28 листопада 1902 р.), с. 261–262 (23 січня 1905 р.): с. 300–301 (7 листопада 1906 р.) У ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України є шість листів Зубрицького до Володимира Гнатюка (відділ рукописів, фонд 34, спр. 226) (17 грудня 1903 р., 23 жовтня 1904 р., 25 квітня 1907 р., 1 січня 1911 р., 17 лютого 1912 р., 5 травня 1917 р.). Два з них опубліковано у: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові) та Наукове Товариство імені Шевченка, *Володимир Гнатюк: Документи і матеріали (1871–1989)*, (Львів, 1998), ч. 277 (1 січня 1911 р.), с. 216 і ч. 287 (12 лютого 1912 р.), с. 223–224; у цій збірці також є два листи з ЦДІА України у Львові: ч. 65 (12 лютого 1899 р.), с. 60; а також ч. 246 (10 лютого 1909 р.), с. 195–196. Листи Гнатюка до Зубрицького опублікував Г. Дем’ян у: “Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького”, *Записки НТШ*, 1992, т. 223, с. 293–308. Шість листів Зубрицького до Олександра Барвінського (від 23 вересня 1895 р., 25 вересня 1895 р., 17 вересня 1895 р., 11 вересня 1895 р., 5 травня 1895 р., 5 березня 1895 р.) є у ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України, фонд Барвінського 1262. Центральний державний історичний архів у Києві має 16 листів Зубрицького до Михайла Грушевського, написаних між 1897 та 1911 роками (фонд 1235). Два німецькомовні листи до Едуарда Гофмана Краєра (12 квітня 1911 р., 4 липня 1911 р.) зберігаються у архівах Музею Культури у Базелі. Г. Дем’ян 1992 року повідомив, що має у своєму розпорядженні 12 листів від Гофмана Краєра з особистого архіву Зубрицького. “Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького”, с. 307, прим. 37. Лист від Зубрицького до редактора *Зорі* Омеляна Огоновського від 9 березня 1889 року зберігається у ЦДІА України у Львові, фонд 309 (НТШ), оп. 1, спр. 2382, арк. 54. Лист від 23 лютого 1910 року, що його приписують

Кіндратів, що лежав в історичній Самбірській волості, був невеликим поселенням з королівським правом. За Зубрицьким, у 80-х роках XIX століття тут було лише 40 хат і 300 душ¹¹. Парафіяльний і адміністративний центр поселення лежав у більшому селі Ясинці Масьовій, і належав до Турківського повіту. Зубрицький опублікував як грамоту про заснування Кіндратова 1569 року, так і її підтвердження 1678 року. Війти села отримали значну користь від королівських прав поселення серед лісів. Початково ці війти були групою посередників між підданими і шляхтою; згодом вони поєдналися через шлюби з дрібношляхетськими родинами на кшталт Зубрицьких, які походили із Зубриців, ще одного села, прилеглого до Ясинки Масьової. Прадід Михайла Олександр у шлюбі поріднився з родиною війта з Кіндратова. Батько Михайла 1837 року сім разів подорожував до Львова, щоб отримати “Extractus”, що засвідчував його шляхетський стан (герб Пом’ян), яке своєю чергою звільняло його від тяжких повинностей, покладених на підданих і дарувало його родині право просити гроші з фонду стипендій на освіту для шляхтичів¹². З материного боку його родина була споріднена із священничою родиною Нероновичів – цей зв’язок пояснює чому, на відміну від численних представників сільської молоді свого покоління, Михайло засвоїв початкову грамоту і здобув освіту. Народжений у курній хаті (22 жовтня 1856 року), всього вісім років після скасування кріпацтва в Галичині, Михайло був наймолодшим із дев’яťох дітей. Крім нього, до дорослого віку з них дожило лише двоє. Його поява на світ завдала неспокою дружині найстаршого брата. Вона вважала, що обійстя з 10 моргами землі вочевидь цілком перейде її чоловікові. Дитинство Михайла припало на той час, коли старі соціальні розрізнення, що походили з польського періоду, занепали між сільськими прошарками, але не зникли цілком, попри скасування панщини. Тоді також точилися суперечки щодо наслідків звільнення, передусім щодо контролю над лісами і пасовищами – і жителі Кіндратова, зрештою, вийшли з цієї суперечки переможеними, оскільки ліс перейшов у приватну власність.

Світ Михайла Зубрицького був переважно україномовний (бойківський діалект). В роки його дитинства село було однорідно руським (українським); єдиний єврей села в 1860-х роках переселився до Ясинки, передавши свій спиртний гешефт одному з місцевих мешканців. Головне село Ясинка Масьова налічувало 671 мешканця, серед яких було лише 4 римо-католиків і 5 євреїв. Парох Кіндратова на початку XIX століття, Павло Ільницький, мав доньку, яка вийшла заміж за о. Андрія Нероновича, який став парохом після нього і був

Іванові Кревецькому, але адресований, мабуть, Володимирові Гнатюку зберігається у тому ж архіві, фонд 309, оп. 1, спр. 961, арк. 115–116.

¹¹ Щодо Кіндратова, див. “Село Кіндратів (Турецького пов.)”, *Житє і слово*, Вістник літератури, історії і фольклору. Видає Ольга Франко, т. 2, кн. 4 (Львів, 1895), с. 104–112; кн. 5, с. 216–230.

¹² Роман Горак, “Феномен сільського священника,” с. 120–122.

прадідом Михайла по материнській лінії. Внук о. Андрія, Яків Неронович, став священником і довго служив парохом Розбору Округлого біля Ярослава, а також деканом Порохницького деканату. Внучка о. Андрія (за донькою) була матір'ю Михайла, і мала дівоче ім'я Анастасія Нанівська (з ще одного дрібношляхетського роду) (10 листопада 1811 – 1 квітня 1877 р.). Вона вийшла заміж за Івана Зубрицького (20 січня 1805 – 8 березня 1883 р.).

Родинні зв'язки та окремі постаті дають підстави зрозуміти, чому Михайло став на шлях науки. Його неписьменний батько, що добився підтвердження шляхетського стану родини, розповідав про те, як він ганьбився від того, що не вмів поставити підпису. Відтак батько дев'ятилітнього Михайла найняв для нього наставника (репетитора); коли ж цей крок себе не виправдав, 1866 року він відправив його до школи в Турці, де той жив у кривого. Коли і це виявилось недовгим, Михайла відіслали на низовину до о. Нероновича на науку в Розборі Округлому. Саме тут, за словами Михайла, він прочитав перші книжки, катехизм Митрополита Івана Левицького, Біблію (яку він прочитав декілька разів), а також ілюстровану Біблію з друкарні міста Буда, видання 1852 року (Автобіографія, с. 6). Нарешті, за порадою о. Нероновича восени 1868 року хлопця відправили до нормальної школи¹³ Василіян у Дрогобичі – тої самої школи, що її у своїх творах описав одноліток Зубрицького Іван Франко¹⁴. Михайло Зубрицький закінчив нормальну школу 1870 року, але до Дрогобицької гімназії вступив лише 1871 року через брак коштів¹⁵. Той рік він провів наставником дітей отця Володислава Ільницького в Ясинці Масьовій.

Впродовж перших двох років навчання у Дрогобицькій гімназії імені Франца Йосифа батько підтримував Михайла. Однак після цього і аж до складання останніх іспитів 1878–1879 року, він мусив сам заробляти собі на хліб, частково працюючи наставником. Він писав, що влітку 1873 року будучи наставником читав Шіллера (Автобіографія, с. 9). На час навчання у 4 класі гімназії, Михайло передплачував руські журнали: русофільську *Науку* за редакцією о. Івана Наумовича, а також *Друга* – журнал львівського академічного кола, що виходив у 1874–1877 роках, спершу як русофільське, а згодом, під впливом Михайла Драгоманова, як українофільське видання (Автобіографія, с. 10). Зубрицький був ненаситним читачем книжок зі шкільної бібліотеки, він прочитав хроніку Мартина Бельського з XVI століття, а також історію Польщі Адама Нарушевича¹⁶. Дяк у Кіндратові ще після першого класу гімназії дав Зубрицькому читати одну з

¹³ Нормальна школа – початкова школа, яка готувала до вступу у гімназію.

¹⁴ Див. згадування про це в автобіографії Зубрицького, с. 6, де він згадує вчителя, який служив праобразом Валька в “Schönschreiben”.

¹⁵ Роман Горак, “Феномен сільського священника”, с. 123. Шкільна документація Зубрицького зберігається в літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові, серед документів, що стосуються Франка.

¹⁶ Marcin i Joachim Bielski, *Kronika polska* (Sanok, 1856) та Adam Naruszewicz, *Historia narodu polskiego czy dzieje prehistoryczne*, т. 2–7 (Warszawa, 1781–1788).

небагатьох книжок з історії Руси авторства старорусина-русофіла Богдана Дідицького (Автобіографія, с. 11)¹⁷, однак за власним зізнанням, той не мав з неї великої користі, оскільки не розумів змісту книжки. Власний примірник праці Дідицького Михайло придбав згодом. Проте, подібно до багатьох представників свого покоління, він поглинав праці руських чи малоруських авторів без огляду на їхню культурну чи політичну програму, і мав примірник Петербурзького видання Марка Вовчка¹⁸. Зубрицький описав поїздки додому на гімназійних канікулах, і розповів про побут у братів Свищів у Кропивнику Новому, де він мав змогу читати культурний додаток польського часопису *Gazeta Narodowa*, а також видання українофільського народницького товариства Просвіта і русофільського товариства імени Качковського (Автобіографія, с. 12). На п'ятому році гімназії (1875) він купив львівське видання творів Шевченка 1867 року¹⁹. Крім цього, він почав читати часопис *Правда* – друкований орган галицьких народовців, що почав виходити 1867 року. Цей часопис вперше йому дав Олександр Здерковський у шостому класі гімназії (Автобіографія, с. 16). Він стверджував, що Здерковський на той час вже був українцем, тоді як він себе окреслював “великоруським” (Автобіографія, с. 16). Урешті Зубрицький описав себе у гімназії як особу, яка перебувала на роздоріжжі національної ідентичності. Шкільний зошит Зубрицького у цей час містив твори Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Максимовича, Гулака-Артемовського, Драгоманова, а також Гете, Шіллера, Міцкевича та Залеського²⁰.

На двадцятому році життя, а саме 1876 року, Зубрицького забрали до війська. У цей час, перебуваючи у Львові, він поновив знайомство з Іваном Франком. Познайомився також з Іваном Белеєм, згодом редактором *Діла*, письменником Володимиром Левицьким (псевдо Василь Лукич), Антіном Дольницьким (тоді головою Академічного студентського кола і редактором *Друга*, згодом юристом) та Леонідом Заклинським, студентським діячем. Від них він отримав щойно виданий альманах *Дністрянка* (Автобіографія, с. 13). Наприкінці 1877 року його звільнили від військової служби після смерті брата і прохання батька демобілізувати єдиного сина. Замість зайнятися землеробством, Зубрицький повернувся складати іспити. У автобіографії він стверджував, що на цей час вже виразно надавав перевагу предмету історії (Автобіографія, с. 15). У гімназії його викладач Роберт Рішка збудив у ньому інтерес до цієї ділянки знань: “Він захопив мене до науки історії і показав мені її викладом її стійність”. Ще не визначившись з національними симпатіями в межах руського руху, Зубрицький обрав Клію.

¹⁷ *Історію Руси* Богдана Дідицького вперше видано в часописі *Галичанин* у 1867–1870 роках. У 1868–1870 роках її передруковано у Львові у трьох томах під назвою *Народная історія Руси*.

¹⁸ Існувала низка видань Марка Вовчка: двотомні *Народні оповідання* (видані в Петербурзі 1862 року), а також російські переклади *Українские народные рассказы* (1859), *Сочинение* (1867) і *Сказки и былѣ* (1874).

¹⁹ *Поезії Тараса Шевченка*, у 2 т. (Львів, 1867).

²⁰ Роман Горак, “Феномен сільського священика,” с. 124.

Отримавши в липні 1879 року матуральне свідоцтво, Зубрицький мріяв про вивчення історії, а також руської (української) і німецької мов на філософському факультеті. Його батько волів, щоб він вивчав богослов'я. У Львові йому теж порадили податися на богословський факультет з фінансових міркувань. Тим не менш, будучи семінаристом Перемиської єпархії він також навчався у Львівській Богословській семінарії та Львівському університеті. Тут він слухав курси двох найвидатніших руських науковців університету – історика Ізидора Шараневича²¹ та мово-і літературознавця Омеляна Огоновського. Зубрицький розповідав в автобіографії, що записував усі їхні лекції. Однак значну частину знань він здобув у бібліотеці семінарії, яку з таким захопленням описав в автобіографії. У семінарії він мав доступ до широкого кола літератури і періодичних видань, включно з більшістю значних тоді світських та релігійних журналів і газет²². Зубрицький також розповів про семінаристів, що заснували групу “Молода Фалянга”, члени якої прагнули на додачу до богословських знань здобути світські знання. Для цієї групи він написав статтю на доволі складну, але соціально значущу тему: “Стан підданих і невільників на Русі від засновку руської держави до 12. віка включно”²³. Готуючи цю працю, він прочитав “Nestor Chronik” Шльоцера²⁴, Франца Міклошича²⁵, Вацлава Мацейовського²⁶, “Руську Правду” Раковецького²⁷, “Слово о полку Ігореві” Омеляна Огоновського²⁸, *Севернорусския народоправства во времена удельно-вечевого уклада* Миколи Костомарова²⁹, а також *Норманській періодъ Руси* Михаїла Погодіна³⁰. Праці для своєї статті він зібрав із семінарської бібліотеки, приватних бібліотек, Оссо-

²¹ Шараневича цікавили давньоруські літописи. Див. його, *Die Hypatios-Chronik als Quellen Beitrag zur oesterreichischen Geschichte*, т. 1 (Львів, 1872).

²² Зубрицький налічує 18 польських, 15 німецьких і 10 російських часописів (с. 17). З автобіографії довідуємося, що семінаристи одержали доступ навіть до соціалістичного журналу галицьких народовців *Світ*, що був у читальні заборонений.

²³ Щодо семінарійних товариств, див. Я. Глистюк, “Діяльність студентських товариств Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1849–1914)”, у: *Львів: Містосупільство–культура: Збірник наукових праць*. За ред. Олени Аркуші і Мар’яна Мудрого. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007), с. 246–294.

²⁴ Автор праць *Historia prawodawstwa słowiańskiego*, у 4 т. (1832–35), 2-ге вид., у 6 т. (1856–65).

²⁵ Ймовірно *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. У 4 т. (Відень, 1856).

²⁶ Автор праць *Historia prawodawstwa słowiańskiego*, у 4 т. (1832–35), 2-ге вид., у 6 т. (1856–65).

²⁷ Ignacy Benedykt Rakowiecki, *Prawda ruska: czyli prawa wielkiego xięcia Jaroslawa Władymirowicza... Rys historyczny zwyczajów, obyczajów, religij, praw u języka dawnych słowiańskich u słowiano-ruskich narodow*, у 2 т. (Варшава, 1820–1822).

²⁸ *Слово о пълку Ігоревѣ. Поетичний памятник руської письменности XII віку. За ред. О. Огоновського* (Львів, 1876).

²⁹ *Севернорусская народоправства во времена удельно-вечевого уклада* (Новгород–Псков–Вятка–Ст. Петербург, 1863).

³⁰ *Норманській періодъ русской истории* (Москва, 1859).

лінеуму та букіністичних книгарень. Загалом “Молода Фалянга” стала своєрідним майданчиком підготовки науковців. З семінарської бібліотеки Зубрицький прочитав підставові праці із світової та української історії: світову історію Шльоцера³¹, “Історію англійської цивілізації” Бокля³², *Geschichte der neuesten Zeit, vom Stürze Napoleons bis auf unsere Tage* Карла Гагена (Бравншвайг, 1851), *Kulturgeschichte der neuesten Zeiten* Отто Генне ам Рюна³³, *Богдана Хмельницького* Костомарова³⁴ і його ж “Руську історію в життєписах”³⁵, а також публікації петербурзької “Основи”. Пізніше він викладав руську історію в Дяківському інституті перемиської семінарії, зазначаючи майже з жалем, що наука ця не могла бути систематичною, адже учням часто потрібно було знаходитись в церкві (Автобіографія, с. 20).

Питання національної ідентичности були в семінарії предметом гострих суперечок; Зубрицький згадує, що частина семінаристів були вороже налаштовані до журналів *Вестника Европы* та *Русского богатства*, правдоподібно через те, що в них містилися українофільські ідеї Михайла Драгоманова. Однак про посилення українських настроїв у цей період свідчив той факт, що копії портрета Тараса Шевченка з *Русской старины* продавалися для збору коштів на бібліотеку. Зубрицький стверджує, що між 1879 і 1882 роками семінарська читальня “богато причинила ся до розбудження патріотичного духа між питомцями, захотила не одного до праці на просвітою сього народа, а zarazом вперше по части давала до скріплення і розширення українсько-руської ідеї поміж духовенством”³⁶. Сам Михайло Зубрицький зіграв у цьому не останню роль, оскільки, як він твердив, він читав вголос від першої до останньої сторінки кожне число народницького *Діла* іншим семінаристам у читальні.

Згідно з описом свого кружка в семінарії: “Ми рвались в семінарії до діла, раді були як найскорше ввійти в публичне життя, порушували в безнастанних розмовах різні теми народного побуту і укладали пляни на будучність. Нераз купками ходили ми цілими годинами попід каштани в семінарським городі, ділили ся своїми увагами і поміченнями, о тім, що прочитали, а по 9 годині вече-

³¹ *Weltgeschichte im Auszuge und Zusammenhange*, у 2 т., вид. 2-ге (Гетінген, 1792–1801).

³² Ймовірно львівсько-польський переклад другого видання Władysław Zawadzki, *Historja cywilizacji w Anglii*, у 3 т. (Львів, 1862–1868). Німецький переклад також доступний у Henry Thomas Buckle, *Geschichte der Civilisation in England*, пер. Arnold Ruge, у 2 т. (Лейпциг, Гейдельберг, 1861).

³³ *Kulturgeschichte der neuern Zeit*, у 3 т. (Лейпциг, 1870–1872).

³⁴ Ця праця вперше з’явилася в *Отечественных записках* 1857 року, тоді другим двотомним виданням у Санкт-Петербурзі 1859 року, і, нарешті, втретє у вигляді томів 9–11 його *Исторических монографий* у Санкт-Петербурзі (1863, друге видання 1868).

³⁵ *Русская история в жизнеописаниях ея главнейших деятелей* (Санкт-Петербург, 1873).

³⁶ Щодо бібліотеки семінарії, див. статтю Зубрицького “Читальня в руськім семінарі у Львові від осені 1879 до 1883”, *Діло*, 1900, ч. 145 (30 червня/13 липня), ч. 146 (1/14 липня), ч. 147 (3–16 липня), ч. 148 (4/17 липня).

ром ходили по коритарях нераз до 1. години по півночі” (Автобіографія, с. 18). Тут слід зазначити, що в їхніх розмовах переважало обговорення національного (чи, з огляду на подвійне значення слова “народний”, народного) життя. Зубрицький подав довгі списки семінаристів, що за його словами дихали новим духом³⁷. У семінарії він сформувався як науковець, українофіл і народовець.

Скінчивши останній рік навчання у Перемишлі, 27 вересня 1883 року Михайло одружився з Ольгою Борисевич, сестрою знайомого з семінарії Володимира Борисевича і донькою отця Івана Борисевича, пароха Кривок над Сяном і декана Порохницького деканату. Як і багато семінаристів, висвятився він невдовзі по весіллі, а саме 15 листопада. Взнявши за дружину доньку священика, він фактично обрав собі місце майбутніх досліджень. Його призначено сотрудником при парафії отця Антонія Назаревича, діда дружини за матір’ю. Від 17 вересня 1883 до 25 квітня 1914 року Зубрицький мешкав на цій парафії у Мшанці, і 1889 року після смерті о. Назаревича, став її парохом. Його національно-народницький світогляд, сформований у семінарії, приніс незворотні зміни в життя його пастви, оскільки Зубрицький запровадив на своїй парафії читальню, кооператив, а серед парафіян втілював свою модель української ідентичності. Також на парафіян мали впливи і його наукові зацікавлення. Збираючи матеріальну, документальну та усну історію Мшанця, він пробував змінити побут і звички своїх парафіян. Зокрема він закликав їх відмовитись від старих суспільних поділів, змінити спосіб відзначення ритуальних подій та заохочував зайнятися новими видами економічної діяльності. Водночас він збирав інформацію про навколишній світ, який прагнув змінити. На початку ХХ століття мешканці Мшанця мали контакти з Іваном Франком, Зеноном Кузелею, Федором Вовком та Володимиром Гнатюком – чільними українськими інтелектуалами, науковцями і етнографами, що приїхали до Мшанця збирати матеріали³⁸. Мшанець залишив власний слід у сві-

³⁷ Омелян Глібовецький, Лев Горалевич, Юрій Жук, Ігнат Вахнянин, Іван Кипріяні, Іван Кузів, Йосиф та Іван Яворські, Данило Лепкий, Богдан Еляшевський, Николай Бачинський, Сильвестер та Петро Богачевські, Богдан Кирчів, Іван Мащак, Іван Літинський та Ксенофонт Сосенко. Щодо деякого з цих постатей див.: Роман Горак, “Феномен сільського священика”, с. 125.

³⁸ Бойківська етнографічна експедиція, що тривала від 18 серпня до 24 вересня 1904 року зупинилася у Мшанці на десять днів і збрала тут якнайширший обсяг матеріалу. У ході експедиції зроблено понад 500 світлин. Доповідь про неї опублікував Іван Франко: “Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland”, *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, 5 (1905), ч. 1–2, с. 17–32; ч. 3–4, с. 98–115. Український переклад опубліковано у *Жовтні* 1972, ч. 8, с. 113–119, ч. 9, с. 138–143 і перевидано у: Іван Франко, *Зібрання творів*, т. 36 (Київ, 1982), с. 68–99. Найбільше світлин у німецькому оригіналі. Щодо Вовкового збирання матеріалів у Мшанці, див.: Оксана Франко, *Федір Вовк – вчений і громадський діяч* (Київ: Видавництво Європейського університету, 2000), с. 194–198. Щодо зв’язків між Зубрицьким і Вовком, див.: *Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком* (Львів–Київ: Інститут археографії... НАН України; ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 2001), ч. 40, 49.

ті етнографії і фольклористики, ставши джерелом найповнішої інформації про бойківський регіон і про українські височини. Знаменита ікона Страшного Суду із Мшанця потрапила до музею НТШ у Львові³⁹, землеробські знаряддя і моделі хат – до музеїв Базеля, Відня і Львова⁴⁰, а одна із місцевих колядок після публікації у київському часописі *Киевская старина*, стала об'єктом наукових суперечок між Іваном Франком, Михайлом Драгомановим та А. Н. Веселовським⁴¹. Пісні і обряди села Володимир Гнатюк помістив у великих етнографічних збірках⁴². Іван Франко стверджував, що оповіді про Федя Цмая та Антося Сисина (Барлицького), що їх записав отець Зубрицький, можна було вважати прикладами народної прози, подібної до середньовічної італійської *Libro di Novelle e di bel parlar gentile* і новел Франко Сакетті⁴³. Понад тисячному населенню Мшанця, розташованого біля підніжжя Магури (1000 метрів висоти) за 22 кілометри від Старого Самбора і

³⁹ Щодо Мшанецької ікони кінця XV століття, див.: John-Paul Himka, “The Last Judgment Icon of Mshanets”, in Olga Andriewsky, Zenon E. Kohut, Serhii Plokhly, and Larry Wolff, ed. *Tentorium Honorum: Essays presented to Frank E. Sysyn on his Sixtieth Birthday* (Edmonton–Toronto: CIUS Press, 2010), с. 219–226 (також *Journal of Ukrainian Studies* 33–34 [2008–2009]); idem, *Last Judgment Iconography in the Carpathians* (Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2009); як і David Goldfrank, “Who Put the Snake on the Icon and the Tollbooths on the Snake?—A Problem of last Judgment Iconography”, *Harvard Ukrainian Studies* 19 (1995), с. 180–199. Ймовірно ця ікона була однією з двох, що їх Зубрицький 1909 року передав Музеєві НТШ. *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові* (1909), вип. 3, ч. 39, с. 45; мова про ікону Останнього Суду в листі до Гнатюка, див.: Володимир Гнатюк, *Документи і матеріали (1871–1989)*, ч. 246 (10 лютого 1909 р.), с. 195–196.

⁴⁰ Щодо різних об'єктів, які Музей НТШ отримав від о. Зубрицького, див. *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові* (1913), вип. 3, ч. 55, с. 21. Список експонатів у базельському музеї, див. список експонатів, що додається до двох листів до Едуарда Гофмана Краєра (12 квітня 1911 р.) в архівах Музею Культур у Базелі.

⁴¹ [Іван Франко], “Замечательная колядка”, *Киевская старина*, 24 (ч. 1) (1889): 231–233; Мирон [Іван Франко], “К объяснению одной колядки”, *Киевская старина*, 1891, ч. 12, с. 476; Іван Франко, “Колядка про св. Софію в Києві”, *Записки НТШ*, 1907, кн. 4, с. 108–122, додаток, *Записки НТШ*, 1912, кн. 5, с. 114–128; передрук у *Студії над народними піснями* (Львів, 1913), с. 114–128, 490–501, а також у: Іван Франко, *Зібрання творів*, т. 42 (Київ, 1984), с. 238–271; Ivan Franko, “Wie man slavische Mythologie macht”, *Archiv für slavische Philologie*, 29 (1907), с. 97–105, український переклад: “Як творилася слов'янська міфологія”, у Іван Франко, *Зібрання творів*, т. 37 (Київ, 1982), с. 425–434; М. Драгоманов, *Листи до Ів. Франка і інших, 1881–1886* (Львів, 1906), с. 114–115; А. Веселовский, “Экскурс про Иггдрозил”, *Разыскания в области русскаго духовнаго стиха*, т. 2, ч. 11–17 (Санкт-Петербург, 1889), с. 351–353.

⁴² Володимир Гнатюк, “Бойківське весіле в Мшанці”, *Матеріали до українсько-руської етнології*, т. 10 (1908), с. 1–29; “Галицько-руські анекдоти”, *Етнографічний збірник*, т. 6 (1899), с. XII+370.

⁴³ Іван Франко, “Bel parlar gentile”, *Літературно-Науковий Вістник*, 1906, т. 33, кн. 2, с. 284–296; передруковано у: *Зібрання творів*, т. 37 (Київ, 1982), с. 8–20.

12 кілометрів від Лютовиськ (див. на мапі Літовищі. – Ф. С.), судилося справити значний вплив на погляди української інтелігенції щодо сільських людей. Відкриваючи себе і довіряючи свої родинні документи парохів, жителі Мшанця дали глибше розуміння бойків і традиційного суспільства. У всіх перемовинах між селом і науковим світом ретельним посередником виступав Михайло Зубрицький, колишній претендент на місце студента філософського факультету.

За тридцятилітню службу у Мшанці життя Зубрицького було подібне до життя більшості духовенства⁴⁴. Молодята заснували сім'ю: донька Зеновія народилася 27 жовтня 1884 року, Анастасія – 10 червня 1886 року. Син Володимир прийшов на світ 27 січня 1888, а Петро – 29 червня 1889 року. У 1890 році упокоїлася дитина, що навіть не дожила до хрестин, а 1893 – син Роман, що помер у віці декількох днів. Зубрицький був діяльним священиком – 1892 року він заснував у селі читальню “Просвіти” і заохочував подібні утворення у сусідніх селах. Активна постава Зубрицького щодо інтересів своїх парафіян у Мшанці зробила з нього посередника між ними і владою. Крім цього, вона привела його до політичної діяльності, і у 1894 та 1898 роках він безуспішно балотувався до Галицького Союму. Крім подорожі на курорт до Карлсбаду 1905 року, а також нечастих відвідин Львова і Перемишля, його діяльність обмежувалася повітами Старосамбірським і Турківським, а власне селами і містечками довкола Мшанця. Далі від карпатських гір Зубрицький потрапив лише після того, як 1914 року він покинув Мшанець і перейшов на парафію у Берегах Долишніх, ставши деканом деканату. Після початку Першої світової війни і арешту 7 вересня 1914 року його мали доправити до Талергофу, австрійського табору інтернованих, у якому тримали потенційно нелояльних громадян (насамперед русофілів). На щастя, йому вдалося здобути підроблений документ, що дозволив наприкінці 1914 року податися до Словенії, де він пробув до весни 1916 року. За час перебування там, він встановив зв'язки із словенськими науковцями, зокрема Леопольдом Ленардом. Повернувшись на парафію, він був задіяний у встановленні української держави в листопаді 1918 року. Польська влада його затримала та жорстоко з ним поводитись. Після того, як його звільнили, він, внаслідок підірваного здоров'я, помер 8 квітня 1919 року.

Історик, етнограф і фольклорист

Зубрицький мав академічний вишкіл історика, що поважав документальну спадщину минулого і понад усе прагнув її зберегти й опублікувати. Водночас

⁴⁴ Інформація щодо сім'ї Зубрицького, включно з датами хрестин та іменами хресних батьків, див.: Роман Горак, “Феномен сільського священика”, с. 119. Діяльність Зубрицького в селі див.: Leonid Heretz, “The Formation of Modern National Identity and Interethnic Relations in the Galician Ukrainian Highlands: Some Findings of a Local/Oral History Project”, Olga Andriewsky, Zenon E. Kohut, Serhii Plokhly, and Larry Wolff, ed. *Tentorium Honorum*, с. 207–213.

він був продуктом українофільського руху, що коренився у романтичному захопленні народом і намагався зберегти його творчість і знайти ті джерела, що їх ніхто не подумав би зберегти в письмовому вигляді. Але передусім він був народником і вважав, що стиль життя, який панував у його сільському світі, мав непересічну вартість і повинен бути записаним, а отже, заслуговував на збереження для нащадків. Іван Франко сказав, що саме Зубрицький проник у начебто нудні розмови сільських людей і видобув із них розуміння їхніх мотивів і талантів. Повагу, що її Зубрицький відчував до сільських мешканців, і його надії на майбутнє, можемо відчутти, читаючи його опис їхньої торгівлі:

“І тепер є газди в Мшанци, що ходять від давних літ кожного року на вівці, один з них кінчить 74 рік життя, а ще сього року ходив на купно аж в косівський повіт. Не один запоміг ся купуючи і перепродуючи вівці, деякі мають красні газдівства. Але бували і такі, що все тратили і відтак покинули купецтво. Всі ті газди, що до тепер купчили, люди неписьменні, а якомсь давали собі раду при сїм досить скрутнім інтересї. Уміли підійти, угнути Гуцула, тямали, де що купили, і всі рахунки переводили в голові без помочи письменного чоловіка. Се свідчить про значні умові здібности нашого мужика. Коби так дав був їм хто правдиву осьвіту, то був би і хосен з них для суспільности. А так нидіють значні таланти і свїт про них нічого не знає”⁴⁵.

Такі різнорідні впливи пояснюють далекосяжну широту продуктивності Зубрицького. Він був свідомий крихкості того спадку, що його намагався зберегти; знав, що якщо не збере і не запише його, то нащадки втратять цінний скарб. Так, пишучи про те, що йому вдалося зібрати щодо австрійського рекрутства серед сільської молоді, він зазначав: “От і все, що я міг зібрати і випитати у людей на селі про рекрутчину. Про неї бесідують всюди по наших селах. До цілковитого прояснення сього тягару, що довгі літа тяжко допікав селянам, треба бажати, аби свідомі люди, проживаючи на селі, записували оповідання з уст народа. Ті часи вже минули і тямка про них лишила ся лише в споминах старших людей. Молодше покоління вже не застало давної рекрутчини. З часом забудуть на селі се оповідати і загорять ся спомини про рекрутчину. А шкода би було, бо вона мала значний вплив на духовий, політичний і економічний розвій нашого народа”⁴⁶.

У цьому уривку ми бачимо основні стимули для праці Зубрицького. Він мав широке розуміння того, які ділянки людського життя варто охопити увагою і записати. Його цікавило все, що впливало на духовність, політичну та економічну діяльність селян. Він був переконаний у тому, що спадок простого люду треба записувати і вивчати, навіть якщо в ньому були складники, які він не вважав позитивними. Тим більше, він вважав, що спадок зникає, і це посилю-

⁴⁵ “Годівля, купно і продаж овець у Мшанци старосамбірського повіту”, *Материяли до українсько-руської етнології*, т. 6 (Львів, 1905), с. 26.

⁴⁶ “Причинки до історії рекрутчини, в Галичині при кінці XVIII і до половини XIX столїтя. Материяли і замітки”, *Записки НТШ*, т. 62, кн. 4 (1901), с. 18.

ло його прагнення зберегти цей спадок. Нарешті, він хотів надихнути інших людей у селах наслідувати його діяльність – ця надія значною мірою не справдилася. Крім цього, Зубрицький усвідомлював, що священничий стан створює певні перешкоди його збиральницьким старанням, і писав до Івана Франка, що надіявся на прибуття до Мшанця когось на кшталт Володимира Гнатюка, кому селяне більше відкрито говорили, оскільки його парафіяни не хотіли розповідати йому непристойних (“масних”) історій⁴⁷.

Зубрицького від інших діяльних священників відрізняло задокументування минулих і сучасних подій та опублікування сотень оповідей про різні боки життя і події у Мшанці, Старосамбірському і Турківському повітах. Його писання часто мало на меті дослідити минуле, відтак оповіді його парафіян він супроводжував зібраними від них або знайденими у парафіяльному домі документами. Він стверджував, що сільський люд може зберегти сліди минулих віків, що втратилися серед інших прошарків населення. Так він скористався із його ранішим вивченням давнього київського літописання, коли писав про купівлю овець серед мшанецьких газд: двоє братів майже відмовилися від своєї спроби через те, що на шляху їм зустрівся Зубрицький, священник. До цієї оповіді про сучасні забобони він додав заувагу, що “наші старі памятки подають, що ще за князів Русини уважали стрічу з чорноризцем злою ворожбою. Видно, народні повіря довго держаться серед народних мас”⁴⁸. Серед зібраних і записаних ним матеріалів були також записи на місцевій говірці, до яких він ретельно додав наголоси і пояснення незрозумілих слів. Завдяки цьому, сучасні мовознавці знають не лише словниковий запас, але і наголоси бойківського діалекту біля Мшанця. Крім цього, отець Зубрицький описував мешкання, вироби, одяг і ремесла своїх односільчан із додаванням ретельних вимірів і професійних рисунків (хоча визнавав, що студентом не мав до цього хисту, тож знаходив до цієї роботи помічників)⁴⁹. Способи економічного життя і діяльності від вимірів полів до створення овечих загонів салахів теж ретельно описано і поміщено в історичний контекст. Описано і пояснено традиційні ритуали. Чимало газетних статей Михайла Зубрицького стосувалися нагальних питань його часу, а також його політичних і соціальних переконань, але з посиланням на минуле і наведенням його документів. Він також видав свої коментарі з приводу роковин і промови, виголошені в часі виборчої кампанії до Союму.

⁴⁷ Роман Горак, “Листи Михайла Зубрицького до Івана Франка”, с. 292–293 (14 січень 1899).

⁴⁸ “Годівля, купно і продаж овець у Мшанці старосамбірського повіту”, с. 29

⁴⁹ Про його неспосібність щодо рисунків як предмета див. його Автобіографію, с. 7. Зубрицький захопив доньку священника із сусідньої Галівки, Асю Господаревську, і колишнього вчителя у Мшанці, Михайла Пирожинського, щоби робити малюнки до його статті про будинки у Мшанці, “Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіта”, *Матеріяли до української етнології*. Видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Том XI (Львів, 1909), с. 22.

Відділити газетні публікації щодо актуальних справ від наукових праць не просто, особливо через те, що твори Зубрицького часто поєднували в собі коментарі щодо його часів із спостереженнями про давнину та уривками тогочасних документів. Твори Зубрицького редактори нашого видання вирішили поділити за типом публікацій, у яких вони з'являлися. Том перший містить статті з наукових часописів *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, *Літературно-Науковий Вістник* та певною мірою наукових видань *Житє і слово*, *Зоря*. Тут також друкуються праці із збірок і томів наукових товариств, особливо на етнографічні теми⁵⁰. Навіть таке групування не є безпроблемним, оскільки Зубрицький не шкодував ділитися зібраним власноруч фольклорним та етнографічним матеріалом і відсилав його Іванові Франкові, Володимирові Гнатюку та Франтішекові Ржегоржу⁵¹. Копії документів він надсилав також Франкові та Михайлові Грушевському⁵². Обоє науковців користувалися ними у своїх працях і публікували їх. Том, про який ідеться нам, обмежується тими працями, що їх Зубрицький опублікував під власним іменем.

Сорок праць, крім оповіді Зубрицького про своє дитинство та юнацтво, що опубліковано в цьому томі, можна згрупувати у п'ять великих категорій: археографічні праці щодо документів XVII – середини XIX століття, обговорення історичних подій, описи матеріальної культури, колекції матеріалів щодо усної

⁵⁰ Щодо значення його діяльності етнографа, див.: Р. Ф. Кирчів, *Етнографічне дослідження Бойківщини* (Київ: Наукова думка, 1978), с. 61–68, а також Ю. Г. Гошко, Р. Ф. Кирчів, “Вступ”, у: *Бойківщина: Іст.-етногр. дослідження* (Київ: Наукова думка, 1983), с. 14–15.

⁵¹ Щодо Ржегоржа, див. його лист до Івана Франка від 14 січня 1899 р., Роман Горак, “Листи Михайла Зубрицького до Івана Франка”, с. 292, ч. 5.

⁵² Роман Горак, “Листи Михайла Зубрицького до Івана Франка”, с. 292, ч. 5, 14 січня 1899. Праці Франка: *Зібрання творів*, т. 50 (1986), с. 216–217 (7 листопада 1902 р.) щодо спогадів селянина Лемця, переданих Франкові Зубрицьким; с. 217–218 (27–28 листопада 1902 р.) щодо матеріалів, надісланих Франкові, див. Франкове обговорення тем, аналогічних до “Москаля-чарівника” Котляревського, серед яких текст, що його із Мшанця надіслав о. Зубрицький. “Галицький “Москаль-чарівник”, вперше виданий у: *Записки НТШ*, 1899, т. 27, кн. 1, с. 1–22, міститься також і в *Зібранні творів*, т. 31 (Київ, 1981), с. 353–376. Оповідь Зубрицького, записана 8 січня 1899 року зі слів Луця Сивака Савишина, міститься на с. 364–365. Крім того, Зубрицький надіслав Франкові документ про екскомунікацію Мшанецької громади авторства єпископа Атанасія Шептицького від 20 лютого 1773 року. Франко опублікував його і відповідь громади (від 7 березня 1773 р.) у статті “Екскомуніка в с. Мшанці”, *Збірник Істор.-Філософ. Секції*, т. 5: *Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку*. Зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком. Видані під редакцією Івана Франка (Львів, 1902), с. 47–50. Грушевський опублікував матеріали, що їх отримав від Зубрицького у: “Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII–XVIII в.”, *Записки НТШ*, т. 51 (1903), с. 1–12. Ця стаття була перевидана у: Михайло Грушевський, *Зібрання творів* у 50 т., т. 7 (Львів: Видавництво “Світ”, 2005), с. 102–111.

культури та традицій і, насамкінець, описи діяльності щоденного життя⁵³. Ці категорії навзаєм перетинаються, оскільки документи трапляються і в пізніших групах друків, а обговорення з пізніших категорій нерідко з'являються у вступних і коментарях до публікацій головно документальних. На щастя, Зубрицький завжди ретельно пояснює предмет свого опису, тож навіть ті читачі, що не знають латини, польської чи німецької мови – або ж мають клопоти з галицькою українською мовою кінця XIX століття (не кажучи вже про бойківський діалект) знайдуть потрібні роз'яснення у творах Зубрицького.

Великою археографічною працею Зубрицького були його “Матеріяли до історії галицького села”⁵⁴. Зазвичай у цій частині світу історію села писали, ґрунтуючись, крім церковних книг, на установах та особистостях, що панували над селом. Насправді, щоб написати історію Мшанця, потрібно звернутися до цих джерел, передусім – до реєстрових книг самбірської економії. Усе багатство цих джерел у своєму дослідженні прикарпатського села показав Василь Інкін⁵⁵. Та Михайло Зубрицький перебував далеко від архівів Львова й Перемишля, не кажучи вже про Варшаву чи Відень. Щоб передати історію світу свого села, він звернувся до тих документів, що їх зберігали його парафіяни. Так він створив одну з найбільших друкованих баз джерел щодо українського села у період від XVII до XIX століття.

Археографічна експедиція Зубрицького втілювала намагання однієї людини зібрати уцілілі документи з середовища самих селян. Він наголосив на складності цього завдання. Не вперше у своєму доробку він говорив про стіну недовіри, що її народ відчував щодо інтелігенції, включно до власних священиків. Науковець увиразнив, як багато часу йому знадобилося на те, щоб здобути достатню довіру серед своїх парафіян, аби вони показали йому свої документи. При цьому він згадав старшого ґазду, який боявся, що показавши документи священикові, виставить на ризик свою землю; і зрештою показав те, що в нього було лише через понад десять років. Видається, що у цьому випадку саме ґазда виявив обачність, а священик був наївним. Зубрицький прочитав папір про заставу вголос перед іншим селянином. Цей гість усвідомив, що заставу за поле, записане за господарем, дав його предок. Почувши про дії предка, гість зацікавився і прагнув повернути собі землю. Відтак господар мав підстави шкодувати, що відгукнувся на прохання священика. Селяни знали, що в документах іноді крилася інфор-

⁵³ Автобіографічний нарис, що був схожий до першої частини його автобіографічного рукопису був надрукований як “‘Ліси і пасовиска’: Спомини”, *Літературно-Науковий Вістник*, 1910, т. 52, с. 503–513.

⁵⁴ “Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріяли до історії галицького села”, *Записки НТШ*, т. 70, кн. 2 (1906), с. 114–167; т. 71, кн. 3 (1906), с. 96–133; т. 74, кн. 6 (1906), с. 93–128; т. 77, кн. 3 (1907), с. 114–170.

⁵⁵ Василь Інкін, *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: Історичні нариси*, Інститут історичних досліджень. Серія монографічна 2 (Львів, 2004).

мація, яка могла бути корисною або небезпечною для їхнього добробуту. Але в переважно неписьменному суспільстві звідки їм було знати, що саме містилося у документах? Через це вони мусили стерегтися їх оприлюднювати.

Свою мету Зубрицький пояснив селянам так: “довідати ся, як їх предкам колись жило ся, як бідували, які тягарі поносили” (с. 115). Можна припустити, що саме так, на його думку, селяни мислили про своє сьогодні і минуле. Безперечно він був успішним у досягненні свого завдання, оскільки отримав доступ до понад двох сотень документів, які опублікував.

Праця Зубрицького має особливу цінність, бо змушує читача думати про те, чому частина документів уціліла, а так багато – пропали. Однією з причин тих втрат були пожежі. У місцевостях, де згоряло багато осель, – селяни рятували насамперед найпотрібніші для свого життя речі. Дещо більш несподівана причина криється у втручанні австрійської бюрократії у сільське життя – чиновники контролювали документи і у першій половині XIX століття стягали штрафи за папери без печаток. Відтак селяни були змушені знищувати те, що не було їм вкрай потрібне. Заповіти, шлюбні угоди, податкові векселі та контракти зберігалися – саме вони становили більшу частку тих уцілілих документів, що не походили із самого дому священика. Думав Зубрицький також і над тим, чому в певних господах зберігали документи. Документи уціліли у тих господарствах, члени яких представляли один із трьох великих прошарків сільського суспільства – вїттів (або вільників), солтисів (або гайдуків чи простих вїттів), а також підданих. Якщо ці газдівства залишалися порівняно заможними (як наприклад, хата колишнього солтиса Гриця Волощака), то вони з більшою ймовірністю зберігали документи. Зубрицький описав також “книгу громади” з кінця XVIII – початку XIX століття, що збереглася у нащадка Андрія Стецьковича, Мшанецького писаря, який скопіював майже всі документи в неї (док. 90).

Джерела, що їх Зубрицький зберіг для нас, показують, що здавна документи користувалися шаною та авторитетом, навіть у громаді, майже всі члени якої підписувалися хрестиком. У справі між Луцем та Василем Сисином і Юрком Кибалом щодо поля нам повідомляється, що знайдено документ 133-річної давності, але новішого заповіту дивним чином знайти не вдалося (док. 43, с. 40). Фраза “за документами” з’являється доволі часто (док. 185, с. 134). За Австрії селянам для того, щоб подорожувати потрібен був документ, а подорожі серед пастушого люду були поширеним явищем (док. 187).

Низка давніх документів, як і частина церковних документів з XIX століття, написані латиною. Частину давніх документів, що стосувалися військових оплат, написано німецькою, як і більшість документів австрійської бюрократії. Поза тим основна маса матеріалу є польськомовною. Польська мова документів приховує від нас сільський світ, у якому її заледве знали. Тільки у власних і географічних назвах, як і в орфографічних помилках, подибуємо українську. Один-єдиний документ підписано івритом (док. 57).

Досліджуючи документи, Зубрицький зіставляв свої матеріали з народною пам'яттю та традицією. Ця практика становить один з найцінніших складників його праці й не надається на відтворення серед тих, що зазвичай працюють в архівах. Знайшовши в документах згадку на “громадські ворота” (док. 105) і віднайшовши їх географічне розташування, він на початку ХХ століття спитав у старших парафіян, чи хтось із них ці ворота пам'ятає (с. 122). Зголосився 75-літній старець, однак його ровесники йому суперечили. У низці інших випадків, Зубрицький віднаходив сільські традиції значної давнини. Він писав про оригінальну грамоту Короля Яна Собеського Миколаєві (Николаєві) Воловському від 1676 року, що дозволяла тому відступити частину вїтвства місцевим шляхтичам з родин Віцьовських, Стецьковичів, Петриковичів та Гузеловичів. Документ було знайдено серед майна нащадків одного з них, Луця Стецьковича (коментар до док. 6, цей документ підтверджує існування подібної грамоти Короля Міхала Вишневецького від 8 серпня 1671 року, док. 4). Старший дяк (1807–1893) розповідав Зубрицькому, що три останні родини заплатили Воловському вісімдесят червоних, аби той зник із села.

Черговим прикладом того, як Зубрицький досліджував пам'ять села є згадка про два документи, що засвідчували скаргу селян щодо останнього посесора вїтвства у ХVІІІ столітті, Яна Пйорковського (док. 28). За словами оскаржувачів, Пйорковський жорстоко побирав підданих, щоб сплатити за оренду. Зубрицький описав згадки про зловживання Івана Когута Миськіва, прислужника Пйорковського, і його сина Лучка. Відтак Зубрицький повідомив, що пам'ять про Лучка і далі живе в селі, але про Івана він жодного разу нічого не чув. Подібне бачимо і в описі документів від 1809 року щодо Федя Петричовича, що вирушив в Кути купити овець. В дорозі Петричовича заскочив вїт з Серафинців коло Заліщиків і відправив його рекрутом до війська. Зубрицький шукав пізніших згадок про Федя у церковній метриці, але не знайшов жодної, крім тієї, що його дружина 1813 року народила дитину, щодо якої він не значився батьком. Від онука Федя він довідався, що його партнер у торгівлі вівцями повернувся з його особистими речами: сіраком, лейбиком, торбою, шапкою і палицею. Це означало, що вїт, щоб відвести його на рекрутську дільницю, перевдягнув його легінем (місцевим хлопцем). У Серафинцях за нього вимагали викуп у 18 овець, отож, за словами внука, до Мшанця Федь не повернувся (док. 120).

Використання усних джерел і традицій збирання і підтвердження інформації щодо Мшанця мало своє коріння у тому, як у селі традиційно перевіряли достовірність фактів. У земельній суперечці 1811 року позивачі стверджували “З неперервних оповідей, які нам лишили наші предки, чи як посполіце кажуть, із звичаїв наших предків і з давніх документів, які ще серед нас можна знайти” (док. 127). Доказ володіння полягав або в наданні документів, або у свідченнях очевидців (док. 45, 48), що підтверджувало велику вагу колективної пам'яті в сільському суспільстві.

Збираючи документи, Зубрицький продемонстрував перетворення Мшанця із стратифікованого сільського суспільства в польсько-литовській Речі Посполитій на більш однорідне селянське суспільство у габсбурзькій Галичині початку ХХ століття. На практиці Зубрицький сам виявився рушієм цієї зміни. Він повідомив нам, що староство Старого міста (Старого Самбора) 1885 чи 1886 року намагалося зібрати “мешне” чи римокатолицьку церковну десятину на парафію у Самборі. Мешне традиційно сплачували вїйти (переважно шляхетського походження) і солтиси в селі. Він запитав у вїйта і писаря, чи знали вони, ким були солтиси села, і чим солтиси різнилися від інших селян. Як він і очікував, вони відповіли заперечно. Така відповідь не дивувала, адже, за словами Зубрицького, піддані в селі давно незлюбили це розрізнення. Тоді він порадив посадовцям відповісти і попросити, щоб імена їм надіслало староство. Так питання постало востаннє (с. 119). Своєю порадою Зубрицький зрівняв відмінність поміж своїми парафіянами, яких прагнув бачити належними до єдиного русько-українського народу; а також розірвав їхній зв’язок з латинською (тобто польською) Церквою. Хоча він стверджував, що своїми діями лише відтворює дійсність 1880-х років, насправді своїми діями він витворював нову дійсність. Такий висновок випливає з його згадки про те, як він змінив сільський звичай свячення великодніх пасок, про що він докладніше розповів в автобіографії. Колись вїйти і солтиси брали свої паски всередину церкви під час богослуження, і лише пізніше клали їх перед пасками інших селян для свячення. Зубрицький зазначив, що його парафіяни, очевидно ті з них, що колись були підданими селянами, попросили пароха скасувати цей звичай, і він їх послухав (с. 118).

Як завжди, Зубрицький радо коментував звичаї своєї пастви, хоч і мав щодо неї власні плани. У своєму вступі він представив ці традиційні поділи, але колекція документів, які він зібрав, переконливо показує їхню природу в ранній період, а також намагання упривілейованих прошарків зберегти свої права, особливо перед 1848 роком, коли піддані селяни ще мусили виконувати робітничі повинності. У 70-х роках ХVІІ століття з’явилися члени родин Стецьковичів, Гулевичів і Петриковичів, що мали права на частину трьох ланів вїйтівства (док. 4, 5). У цей же період подибуємо першу згадку про солтиса, хоч у сусідньому селі Бистрому (док. 5), а 1723 року – вже і у Мшанці (док. 17). На 1720-ті роки бачимо, як мшанецька шляхта перерозподіляє землю між собою у межах вїйтівства (док. 15). Вже на 1776 рік солтиси судяться з громадою (док. 34, див. також док. 41). Насправді солтиси і гайдуки низки сіл Липової країни становили собою групову сутність, члени якої навзаєм заступалися за права одне одного і цим ще глибше підважували солідарність у селі (док. 41). Щодо шляхтичів, то новий габсбурзький режим загрожував їхньому становищу, і вже 1782 року частина членів родини Стецьковичів старалася здобути підтвердження шляхетського стану (док. 51). Різні колективні обов’язки груп і належні їм землі підтримували це розрізнення у станах – наприклад тоді, коли “прості

війти” мусли платити гіберну (військовий податок) і чинш (док. 55). Однак з боку громади був тиск, щоб змусити інших взяти на себе більше обов’язків, отож солтиси позивалися проти них (док. 79, 1794 р.). До 1797 року громада села оголосила, що війти повинні виконувати всі ті обов’язки, що мала громада, окрім доправлення деревини на соляні копальні у Старій Солі; а також, зобов’язання понад те платити до скарбниці гіберну, чинш і мешне (док. 88; 176). Нова влада не була особливо зацікавлена в збереженні прав упривілейованих груп і на 1802 рік Фервальтерія (*Verwaltung*, адміністративний округ) Лімни відібрала млин “обивателів” війтівства, проголосивши, що “їх слід трактувати як підданих, а вони мають і далі платити чинш за землю” (док. 103, у цьому тексті ніхто не стверджує свого шляхетського стану, і лише Янківський підписується “паном”). Родина Стецьковичів, що претендувала на шляхетський стан, залишила по собі позови і зворотні позови на гроші (10 битих талерів), надіслані до Львова з метою отримати визнання (док. 114, док. 151). Важливість шляхетського статусу виявилася 1821 року, коли Стецькович ствердив, що як люди шляхетського роду він і його брати не повинні виконувати дорожніх робіт (док. 156, док. 200). Ще одним доказом ваги цього статусу стала скарга Михайла Янківського на те, що священник відмовився дати йому шлюб без домінального дозволу, попри те, що як шляхтич він такого дозволу не потребував (док. 118). Мешканці солтиства і війтівства скаржилися на претензії громади збирати їхні податки (док. 153, док. 160). Року 1827 шляхетні війти (“*woycia szlachetni*” як вони самі себе називали) намагалися своїм головою зробити префекта, з огляду на те, як до них ставилася громада. Однак, як стверджує отець Зубрицький (противник таких поділів), йому не вдалося знайти відповіді від Фервальтерії, а посади такої не існувало ані до 1827 року, ані після (док. 161). На 1832 рік війти і гайдуки отримували детальні відповіді на скарги щодо надмірного оподаткування. Ці відповіді ставили під сумнів і обсяг належної їм землі, і право більшості родин на шляхетський статус (док. 187). Очевидно, відчутна присутність документів, що стосувалися упривілейованих прошарків сільського суспільства показала велику вагу цих питань для відповідних груп; а водночас вказала на високу ймовірність того, що нащадки чи спадкоємці цих людей зберігали документацію.

Згадані документи можуть слугувати також і мапою до світу Мшанця. З одного боку, світ цей був дуже обмежений з огляду на шлюбні традиції, оскільки і шлюбні угоди, і заповіти демонструють переважання одружень між односельчанами, що приносили родині корисні поля та майно. Однак у життя селян втрутилися і ширші світи. Нам невідомо, звідки походили посесори війтівства Липецький, Воловський, Гумицький, Зеркович та Пйорковський (можна припустити, що Липецькі походили з Лип’я), але відомо, що долю села вирішували королівські декрети з далекої Варшави. Такі самі декрети вирішували і розподіл війтівства між Петричковичами, Стецьковичами та іншою місцевою шляхтою (док. 15). Та найвідчутні-

ший контакт з Варшавою відбувся тоді, коли селяни 7 червня 1772 року послали делегацію до короля Станіслава Августа, щоб обговорити заподіяну їм кривду перед самим розподілом Речі Посполитої, перш ніж стати австрійськими підданими (док. 29). Світ мешканців Мшанця у XVIII столітті містив і підгабсбурзьке Угорське Королівство – землю, що лежала на відстані якихось п'ятдесяти кілометрів. Двоє членів родини Куделичів втекли до Угорщини у 1760-х роках (док. 75). У XIX столітті до їхнього кругозору потрапила Буковина, що тоді, як і Галичина, була габсбурзькою землею (док. 187), і до того ж, як показав Зубрицький у своїй праці щодо картопляного голоду – місцем втечі у 1840-х.

У самій Галичині Кути були місцем купівлі овець, а у Заліщиках бідолашного Федя Петричковича силоміць загнали у рекрути (док. 120). Паспорт на купівлю худоби отримали станиславівський і бережанський округи (*Kreise*) (док. 196). У розташованих ближче Рудках селяни купували свиней (док. 189). Лютовиська було ярмарковим містечком, у якому мешкав Борух Гірт, що йому селянин винен був гроші (док. 202).

Найбільшу роль відігравали адміністративні центри. Львів був столицею воєводства перед 1772 роком і столицею коронного краю після 1772 року. До того ж саме тут надавалися підтвердження шляхетського стану (док. 114) і тут вчився син родини Стецьковичів (док. 151, док. 182). Перемишль був центром їхньої землі за Польщі, залишався адміністративним центром для гайдуків за австрійського правління, а також увесь час був центром епархії (док. 15, док. 208, док. 209). Самбір був місцем замку, з якого правили селом, а також цілим королівським володінням у польський період і місцем парафії, якій солтиси і вїйти сплачували мешне (док. 14, док. 221). У межах Самбірської землі лежала Стара Сіль з її соляними копальнями, до яких селяни мусили звозити деревину і в польський, і в австрійський період (док. 176). Ближче до дому було Старе місто (Старий Самбір) – центр їхнього округу за Австрії (док. 217). Вже 1772 року міщанин Федір Глібун із Старого Самбора був заборгував мшанському селянинові Івану Когутіві 50 злотих, що їх Когут заповів мшанецькій церкві (док. 30). Лип'я було центром країни, до якої належав Мшанець разом із 21 іншим селом. В австрійський період Лімна була центром габсбурзької фервальтерії (адміністрації) (док. 112). У Жукотині був деканат, до якого належала мшанецька парафія (док. 17, док. 130, док. 148). Розташований недалеко василіянський монастир у Лаврові згадується у фінансовому документі з 1770-х років (док. 98).

“Матеріяли” надають численні нагоди вивчати землеробські практики, економічний статус, родинні стосунки, демографію, податкові платежі та звичай успадкування, що їх дотримувалися мшанецькі селяни. Міститься тут також матеріал про євреїв, які мешкали в селі, як і про стосунки з польською та австрійською адміністраціями. Можна довідатися і про вірування та світогляди селян, їхні стосунки з церквою та духовенством.

Під багатьома оглядами “Матеріяли” стали кульмінацією понад двох десятиліть пошуків і публікацій документів минулого. У “Матеріялах” Зубрицький звернув увагу своїх читачів на чотири вже раніше видані документи. Три з них з’явилися у *Житі і слові*. Документ 28 складався з двох скарг на мшанецького посесора Яна Пйорковського. Одна з цих скарг була датована 20 вересня 1768 року⁵⁶. Документ 34 розповідав про дії польських конфедератів у Мшанці 1772 року⁵⁷. Документ 61 про розподіл мшанецького вїтївства між так званими новосадками з’явився у *Записках НТШ*⁵⁸. Уривки документів із Мшанця з’являлися також у статтях у *Ділі* та інших газетах, що їх вмістить третій том. Зубрицький також надіслав документ щодо екскомуніки Мшанця наприкінці XVIII століття Іванові Франкові, який видав його у *Записках*⁵⁹.

В археографічній діяльності Зубрицький не обмежився лише документами щодо Мшанця, адже у мшанецькій плебанії були документи з регіону, а також із адміністративних органів на кшталт Перемиської єпархії. Ще 1888 року він надрукував листа отця Івана Ломницького, посла конституційної імперської ради в Кремзьєр (Кромережі)⁶⁰, а також інформацію про листування між Михайлом Максимовичем і Денисом Зубрицьким у *Зорі*⁶¹. Він також видав дані щодо помічних днів, тобто трудової повинности, що її селяни мусили виконати за оплату після скасування кріпацтва⁶². Доступ до церковних установ і осіб дав йому змогу збагатити документацію щодо церкви і духовенства. Він зібрав інформацію про місцеве духовенство у XVI столітті, і Михайло Грушевський опублікував її у *Записках*. Окрім того, Михайло Зубрицький видав значну кількість документів, що стосувалися духовенства і парафії регіону під власним іменем⁶³. До найцінніших внесків

⁵⁶ “Панщина в селі Мшанци в XVIII в.”, *Житє і слово*, т. 1, кн. 2 (Львів, 1894), с. 70–74.

⁵⁷ “Споминки про конфедератів”, *Житє і слово* Вістник літератури історії і фольклору. Видає Ольга Франко, т. 1, кн. 3 (Львів, 1894), с. 434–436.

⁵⁸ “Парцеляция вїтївства поміж підданих села Мшанця 1788 р.”, *Записки НТШ*, т. 50, кн. 6, 1902, с. 8–12. [В кінці підпис “М. Зубрицький”].

⁵⁹ “Екскомуніка в с. Мшанци”, с. 47–50.

⁶⁰ “Письмо о Ломницького з Кромерижа 1848 р.”, *Зоря*. Письмо літературно-наукове для руських родин. Львів, 1 (13) листопад 1888, ч. 21. [Заг. сторінки за рік – 358–359].

⁶¹ “Михайло Максимовичь и Денись Зубрицькій”, *Зоря*, 15 (27) марта 1888 р., ч. 6, [с. 107–108 загальні за рік].

⁶² “Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX в.”, *Записки НТШ*, т. 58, кн. 2 (1904), с. 1–4.

⁶³ “Продажа “попівства” в с. Скопові 1592 р.”, *Записки НТШ*, т. 25, кн. 5 (1898), с. 1–2; “Знадоби для характеристики життя світського сільського гр.-кат. духовенства в Галицькій Русі в XVIII в.”, у кн. *Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку*. Зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком. Видані під редакцією Івана Франка (Львів, 1902), с. 17–46; “Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII – XVIII в.” *Записки НТШ*, т. 51, кн. 1 (1903), с. 2–12. “Канонічний огляд парохії Ріпник в короснянськїм деканатї в Галичині в 1780 р.”, *Записки НТШ*, т. 107, кн. 1 (1912), с. 119–128.

отця Зубрицького в історію XIX століття і релігійні відносини між Галичиною та українськими землями у складі Російської імперії належить публікація листів від галицької священичої родини з під Мшанця, що у 70-х роках XIX століття переїхала на Холмщину⁶⁴. Він також видав збірку документів початку XIX століття щодо стану греко-католицького духовенства у пік його колонізації в Галичині; ця збірка демонструвала відданість, з якою ієрархія підтримувала руську мову⁶⁵. Загальне зацікавлення історією освіти спонукало його видати документи галицького греко-католицького декана з початку XIX століття⁶⁶. Збираючи матеріал щодо бібліотек деканатів Перемиської єпархії початку століття, він написав статтю, яка містила майже стільки ж його власного аналізу, скільки публікація та підсумування документів⁶⁷. Його розгляд давніх рукописів та друкованих книг привело до їх описів та публікацій маргіналій⁶⁸.

Документальні публікації отця Зубрицького часто супроводжувалися обговоренням важливих історичних подій – наприклад військових дій у Речі Посполитій 1772 року, або ж 1848 року. В одному випадку він писав про реакцію на набір Австрією рекрутів для Магентської кампанії 1859 року в розповіді греко-католицького священика про зустріч у синагозі⁶⁹. Хоча Зубрицький присвятив переважну частину свого доробку Мшанцеві, проте він написав й історію свого рідного села Кіндратова, у якій опублікував важливі документи з власного дому⁷⁰. В інших працях він заторкував важливі суспільні явища, як-то спроби австрійської влади зупинити епідемію холери 1831 року⁷¹. У частині статей, що їх теж супроводжують документи чи їх фрагменти, він ширше демонструє свій хист історика, особливо історика соціального, який глибоко аналізує і зіставляє усні свідчення і традиції з документальною спадщиною. На особливу увагу за-

⁶⁴ “Галицькі священики в Холмщині”, *Записки НТШ*, т. 84, кн. 4 (1908), с. 173–183.

⁶⁵ “Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820–1853 р.”, *Записки НТШ*, т. 88, кн. 2 (1909), с. 118–150.

⁶⁶ “Чотири куренди декана Ігната Довидовича з Радимна з д[ня] 9 і 10 мая 1816 р.” в І. Франко. “Матеріали до історії гал. руського шкільництва в рр. 1801–1848”, в кн. *Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку*. Зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком. Видані під редакцією Івана Франка (Львів, 1902), с. 206–214.

⁶⁷ “Деканальні й парохіяльні бібліотеки Перемиської єпархії”, *Записки НТШ*, т. 90, кн. 4 (1909), с. 119–136.

⁶⁸ “Від о. Михайла Зубрицького з Мшанця”, *Зоря*, 15/27 лютого 1886, ч. 4, с. 196 (про Дрогобицьку колекцію Апокрифів) і “Записки в Службнику печатанім 1666 року”, *Зоря*, 1/13 липня 1889, ч. 13–14, с. 232–234.

⁶⁹ “Відклик австрійського уряду за добровільними жертвами на війну (В 50 літню річницю битви під Маджентою)”, *Записки НТШ*, т. 91, кн. 5 (1909), с. 164–166.

⁷⁰ “Село Кіндратів (Турецького пов.)”, *Житє і слово*. Вістник літератури, історії і фольклору. Видає Ольга Франко. Т. 2, кн. 4. Львів, 1895, с. 104–112; кн. 5, с. 216–230.

⁷¹ “Урядові заходи против холери в 1831 р.”, *Записки НТШ*, т. 81, кн. 1 (1908), с. 127–133.

слуговує його аналіз картопляного голоду 1846 року в Галичині та його наслідків⁷². Ще одним вдалим прикладом є розвідка щодо впровадження Габсбургами обов'язкової військової служби, і реакції на неї сільського населення⁷³. Усні свідчення в обох випадках Михайло Зубрицький зібрав у Мшанці.

Отець Зубрицький зосереджував пильну увагу на матеріальній культурі Мшанця; власними колекціями виробів, знарядь, тканин, одягу і моделей будівель він доклався до того, що його село яскраво представлене у великих музеях у Базелі, Відні, а передусім у Львові. Він дбайливо описав цю культуру, додаючи до своїх статей рисунки, а часом – світлини. Особливо прискіпливо він ставився до надання вимірів. Автор писав про хати Мшанця, супроводжуючи текст розлогим коментарем щодо способу їх побудови, і того, як цей спосіб мінявся з часом⁷⁴. В описі ходаків він перечисляє, яке взуття носилося у селі у який час, і доповнює розповідь рисунками⁷⁵. Стаття про зовнішню вовняну одіж у Мшанці теж містила рисунки, а також пояснення того, які прошарки населення носили який одяг, і як цей одяг змінився з часом⁷⁶. У розвідці про будівництво, будівельників і млини він поєднав опис матеріальної культури із звичаями та віруваннями, що її супроводжували⁷⁷.

Зібрання народного побуту, вірувань і приказок Зубрицького значною мірою складалася із транскрипцій зібраних оповідей з коментарями. Опис народного календаря і значення практик ритуальних днів був одним із найповніших в українській етнографічній науці⁷⁸. Дослідження похоронних звичаїв, що містило рисунки домовин, представило слова і ритуали одного з найважливіших

⁷² “‘Тісні роки’. Причинки до історії Галичини 1846–1861 рр.”, *Записки НТШ*, т. 26, кн. 6 (1898), с. 1–16.

⁷³ “Причинки до історії рекруччини в Галичині при кінці XVIII і до половини XIX століття. Матеріяли і замітки”, *Записки НТШ*, т. 42, кн. 4 (1901), с. 1–18.

⁷⁴ “Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіта”, *Матеріяли до української етнології*. Видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. 11 (Львів, 1909), с. 1–22.

⁷⁵ “Ходаки, обув селян Старосамбірського і Турчанського повіта”, *Матеріяли до української етнології*. Видає етнографічна комісія Наукового Товариства Шевченка у Львові, т. 11 (Львів, 1909), с. 23–29.

⁷⁶ “Верхня вовняна ноша українсько-руського народу в Галичині”, *Матеріяли до українсько-руської етнології*, Видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. 10 (Львів, 1908), с. 69–76.

⁷⁷ “Будинки і майстри” в “Міти і вірування”, *Житє і слово*. Вістник літератури, історії і фольклору. Видає Ольга Франко, т. 2, кн. 1 (Львів, 1895), с. 71–75 та “Млини і мельники” в “Міти і вірування”, *Житє і слово*. Вістник літератури, історії і фольклору. Видає Ольга Франко, т. 2, кн. 1 (Львів, 1895), с. 75–76.

⁷⁸ “Народній календар, народні звичаї і повірки, привязані до днів в тиждні і до рокових свят. (Записані у Мшанці Староміського повіту і по сусідних селах)”, *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Видання етнографічної комісії за редакцією Хв. Вовка, т. 3 (Львів, 1900), с. 33–60.

подій життєвого циклу у розумінні селян⁷⁹. Розвідка про імена і прізвиська охопила справжні імена, що застосовувалися у селі, де давні прізвища залишалися, як правило, у документах, тоді як у повсякденному житті переважали прізвиська⁸⁰. Крім цього, Михайло Зубрицький записав першу віршовану фацецію в українській традиції⁸¹. Хоча він прагнув просвітити свою паству, та все ж не уникав записувати поширені серед неї народні вірування і забобони⁸².

Хоча зібрання матеріальної культури та усних традицій, що їх уклав Зубрицький, проливають світло на життя народу, чи не найцінніші його статті стосуються щоденної діяльності парафіян в історичному контексті. Опис вирощування і торгівлі вівцями є зразковою розвідкою всіх чинників цього підставового заняття, займаючись яким мешканці Мшанця здійснювали посередництво між гуцульським та лемківським регіонами⁸³. Серед найвартісніших статей у його доробку є опис пачкарства (контрабанди) тютюну з Угорщини і пояснення причин занепаду цього промислу⁸⁴. Обидві статті показують, як далеко селяни мандрували від рідних місць навіть перед тим, як почалася велика еміграція до Америки, і ламають уявлення про ізольований світ села. Він також звернув увагу на тогочасну сільську економіку, збираючи статистику про засіви, худобу та маєтковий стан кожного з газд⁸⁵. Пишучи про залишки “великої родини” у Мшанці, отець Зубрицький долучився до гострої дискусії про соціальні утворення у селах⁸⁶.

⁷⁹ “Похоронні звичаї й обряди в Мшанці і сусідніх селах Старосамбірського і Турчанського повіта”, *Етнографічний збірник*. Видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 31–32 (Львів, 1912), с. 211–226.

⁸⁰ “Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старомбірського повіта”, *Записки НТШ*, т. 79, кн. 5 (1907), с. 142–154.

⁸¹ “Віршована фацеция про дурного Кузьмину”, *Етнографічний збірник*. Видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка. Виданий під редакцією Д-ра Івана Франка, т. 5 (Львів, 1898), с. 224–226.

⁸² “Міти і вірування”, *Житє і слово*. Вістник літератури, історії і фольклору. Видає Ольга Франко, т. 2, кн. 6 (Львів, 1895), с. 360–361.

⁸³ “Годівля, купно і продаж овець у Мшанці старосамбірського повіту”, *Матеріали до українсько-руської етнології*. Видане етнографічної комісії, за редакцією Хв. Вовка, т. 6 (Львів, 1905), с. 1–40.

⁸⁴ “Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичині в ХІХ ст.”, *Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)*. Виданне Комітету, (Львів, 1906), с. 409–432.

⁸⁵ “Маєтковий стан селян у Мшанці старосамбірського повіту в 1910 р.”, *Студії з поля суспільних наук і статистики*, статистична комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 3, ред. В. Охримович (Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1912), с. 1–6, таблиці, с. і–vi.

⁸⁶ “Велика родина в Мшанці Старосамбірського пов.”, *Записки НТШ*, т. 73, кн. 5 (1906), с. 119–124.

Іван Франко міг сперечатися із Зубрицьким щодо місії науки, однак глибоко цінував його досягнення. Годі знайти більшої похвали, ніж та, що її Франко висловив з приводу оповідей, зібраних пастирем, як прикладів стилю *Bel parlar*. У зв'язку із збиранням цієї народної прози Франко стверджував:

“З новіших наших етнографів найближче підійшов до сеї теми отець М. Зубрицький. Як сільський священик у однім із етнографічного і з культурно-історичного погляду дуже цікавим закутку нашого краю, історик і етнограф, а при тім сам син селянської сім'ї, він почуває потребу вникнути якнайглибше в душу народу і передати нам, відбитим культурною течією далеко набік від того народу, його духове і моральне обличчя в можливо повній і автентичній формі. Він перший у нас звернув увагу на ті зерна культурної історії та народної психології, що котяться день у день у тих сірих безконечних селянських розмовах, і пробував виловлювати з них причинки для своїх наукових тем. Народні спомини про рекрутчину, про тяжкі роки, про годівлю і торгівлю овець, про пачкарство, про заселення поодиноких сіл, про одягу і т. і., позаписувані ним у часі довголітньої душпастирської практики, містять, одначе, обік культурно-історичних даних, дуже часто ще щось інше, з деякого погляду далеко цінніше – а власне характеристики живих людей, їх пригод і настроїв, їх світогляду й етики. Отець Зубрицький, чоловік настільки широко освічений, що не боявся позірних дигресій від теми, але коли йому вдалося чути тямущого оповідача, записував і такі оповідання про особисті пригоді чи то самого оповідача, чи його знайомих. Сказавши по правді, для наукової робітні такі записи поки що непотрібні: се ані етнографія, ані історичні документи. Та досить приглянутися до них трохи ближче, щоб зрозуміти їх властиву ціху: се народна белетристика, народні новели та романи. Хоч їх теми все беруться з дійсного життя, мають героями дійсних, по ім'ю знайомих, іноді живих ще людей, але сам спосіб оповідання, трактування матеріалу, стилізування сирих фактів до тої міри, що з них робляться типові явища, проте не позбавлені індивідуального колориту, все те показує нам, що се вже твори коли й не свідомого артизму, але дуже тонко розвиненого артистичного інстинкту”⁸⁷.

На початку ХХ сторіччя Франко звернув увагу на високу цінність публікацій отця Зубрицького. Через століття, з виданням його зібраних праць, науковці та ширше читацьке коло мають змогу досягнути повний науковий доробок мшанецького душпастиря.

Франк Сисин
Університет Альберти (Канада)

⁸⁷ Іван Франко, “*Bel parlar gentile*”, *Зібрання творів*, т. 37 (1976), с. 10.